

δύο ὄψεις, ὁ δὲ λέγων ὅτι «ὅσα τις ἔγνω ἐν τῷ βίῳ» εἶναι ψυχολογικὰ γεγονότα, τοῦτο προδήλως ποιεῖ, συγχέει ἀτόπως τὰ Ereignisse ἢ Gegenstände πρὸς τὰ Erlebnisse, τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα καὶ ἀντικείμενα πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ καὶ ὑποκειμενικά. Καὶ ὁ Wundt διχστέλλει σαφέστατα ταῦτα ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Βορέα παρκατεθειμένῳ χωρίῳ (Grundr. d. psych.⁷ σελ. 2). «Ὁ λίθος, τὸ φυτόν, ὁ τόνος κτλ. εἶναι, λέγει ὁ Wundt, ὡς φυσικὰ μὲν φαινόμενα ὑποκείμενον τῶν διαφορῶν ἐπιστημῶν, ὀρυκτολογίας, βοτανικῆς κλ.» Ταῦτα εἶναι ὅσα τις γινώσκει ἢ ὅσα τις ἔγνω. «Ἀλλὰ καθ' ὅσον τὰ φαινόμενα ταῦτα εἶναι ἅμα παρασιάσεις ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, γίνονται καὶ ὑποκείμενα τῆς ψυχολογίας». Οὐχὶ λοιπὸν ὅσα τις ἔγνω (ὁ ἀντικείμενικὸς κόσμος, ὁ λίθος, τὸ φυτόν κτλ.) εἶναι ὑποκείμενον τῆς ψυχολογίας, ταῦτα εἶναι ὑποκείμενα τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἔγνω ταῦτα, ἤτοι αἱ παραστάσεις κλ., τ. ἔ. ὁ ὑποκειμενικὸς κόσμος· συντομώτατα δ' ὁ Külpe ὀρίζει τὴν ψυχολογίαν ἐπιστήμην τοῦ ὑποκειμενικοῦ (Einl. in d. Philos.⁴, 1907 σελ. 71). Παρερμηνεύσας λοιπὸν ὁ Β. τὰ Erlebnisse «ὅσα τις ἔγνω ἢ ἐπίδεν ἐν τῷ βίῳ» μάτην πειρᾶται νὰ συνηγορήτῃ ὑπὲρ τῆς παρερμηνείας ταύτης, διαστρέφων ἀναιδῶς ἐν τῇ ἰταλομαθείᾳ αὐτοῦ καὶ τὴν φράσιν τοῦ Villa «καθ' ὅσον (in quanto) ἡμεῖς αὐτοὶ συνκισθανόμεθα ταῦτα» εἰς «ὅσα ἡμεῖς αὐτοὶ συνκισθανόμεθα», ἵνα μεθαρμόσῃ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ.

Ἐν σελ. 17 τῆς πρώτης ἡμῶν ἀπαντήσεως κατεδείξαμεν ὅποσον ἀταλαιπώρως ὁ Βορέας ἀγνοῶν τὸ πρωτότυπον ἐπέκρινε τὴν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μεταφράσει ἀπαντῶσαν φράσιν ὑλικὰ τῆς νοήσεως (σελ. 315), ἐν ᾗ τὴν λέξιν ὑλικὰ ἀκολουθοῦντες τῷ Villa ἐγράψαμεν καὶ διὰ κυρτῶν. Εἶναι περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν καὶ πάλιν τὰ χωρία ἐκ τῆς τοῦ James ψυχολογίας, ἐξ ὧν καταφάνεται ὅποσον ὑλιστικῶς πειρᾶται οὗτος νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸν συνειρμὸν τῶν παραστάσεων. Τὰ διάφορα εἶδη τοῦ συνειρμοῦ, ἡ ὁμοιότης, ἡ συνάφεια καὶ ἡ ἀντίθεσις, τελοῦνται οὐχὶ μεταξὺ τῶν ψυχικῶν γεγονότων κατὰ τοὺς οἰκείους αὐτῶν νόμων, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ἐγκεφαλικῶν κυττάρων· οἱ ψυχικοὶ δὴλον ὅτι συνειρμοὶ κατὰ τὸν James εἶναι ποσοτικοί, ὑλικοὶ συνειρμοί. Ὑλικὰ λοιπὸν ὡς ἀληθῶς γεγονότα κατὰ τὸν Ἀμερικανὸν ψυχολόγον ἐπεξεργάζεται ἡ νόησις ἀκολουθοῦσα τῷ νόμῳ τῆς νευρι-

κῆς ἕξεως, καὶ τὸν ὑλισμὸν δὲ τοῦτον κάλλιστα ἐμφανίζει ὁ Villa. Ὅτι δὲ τὰ ὑλικά ταῦτα εἶναι αὐτὸ τὸ περιεχόμενον τῆς νοήσεως, τοῦτο λέγεται ἐν τῇ μεταφράσει ὀλίγον ἄνωτέρω. Τὸ πρᾶγμα εἶναι προφανέστατον· εὐλόγως δ' ἀρνεῖται αὐτὸ μετὰ τηλικούτου παιδικοῦ πείσματος τηλικαῦτος φιλόσοφος, ἡλίκος ὁ Βορέας!

Ἐπιλογοῦντος διανοίας δείγμα περιφανέστατον εἶναι τὸ περὶ τοῦ Intellectualismus Βορεακὸν μελέτημα. Ἠλέγξαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἀπαντήσει (σελ. 13 κ.έ.) τὸν Βορέαν, διότι λέγων ὅτι ὁ Intellectualismus εἶναι ἡ θεωρία, καθ' ἣν ἡ νόησις εἶναι ἡ **πρώτη** καὶ **κρατίστη** ἐκδήλωσις τῆς ψυχῆς, παρέταξεν ἐκ παραλλήλου τοὺς φιλοσόφους Ἐρβαρτον καὶ Ἐγελον. Ἀντιγράφων δ' ὁ Β. ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ ἐπιθέσει (σελ. 28) ὅσα ἐγράψαμεν συντόμως περὶ τῆς σημασίας τῶν ὄρων «ψυχὴ» καὶ «νόησις» παρ' Ἐγέλω, παρ' ὃ ψυχὴ εἶναι ἡ πρώτη καὶ ἀτελεστάτη κατὰστασις τῆς νοήσεως ἢ τοῦ πνεύματος, ἀποφαίνεται ἀκρίτως, ὅτι ταῦτα εἶναι πάντα πεφυριμένα καὶ σφαλερά. Ἀκατάρτιστος ὢν ὁ Βορέας περὶ τὰ τοιαῦτα καὶ μὴ δυνάμενος νὰ μελετήσῃ μηδὲ νὰ νοήσῃ, ἀκολουθεῖ τὴν συνήθη θεολογικὴν αὐτοῦ μέθοδον, καταφεύγων δῆλον ὅτι εἰς λεξικά καὶ φιλοσοφικά ἐγχειρίδια παρατίθησι χωρία ἐπὶ χωρίοις πειρώμενος μὲν νὰ καταπλήξῃ τοὺς ἀπλουστέρους, ἐν δὲ καὶ μόνον κατορθῶν, ἑαυτὸν μὲν ν' ἀνκιρῇ, τοὺς δ' ἐμοὺς λόγους νὰ ἐπικυροῖ. Ἀντιγράφει μὲν ὁ Β. πόσαι εἶναι καθ' Ἐγελον αἱ γενικαὶ τοῦ πνεύματος ἐκφάνσεις (πνεῦμα ὑποκειμενικόν, ἀντικειμενικόν καὶ ἀπόλυτον), ἀλλὰ δὲν μεριμνᾷ νὰ μάθῃ καὶ τίνες αἱ μορφαὶ τοῦ περὶ οὗ πρόκειται ὑποκειμενικοῦ πνεύματος. Ἐὰν ἐφιλοτιμεῖτο νὰ διεξέλθῃ τὴν § 388 τῆς τοῦ Ἐγέλου Ἐγκυκλοπαιδείας, εἰς ἣν παραπέμπει ἀντιγράφων ἐξ ἐγχειριδίων, θὰ ἐμάνθανεν, ὅτι τὸ ὑποκειμενικόν πνεῦμα εἶναι πρῶτον μὲν ἄμεσον πνεῦμα, φυσικὸν πνεῦμα (Naturgeist), βεβυθισμένον ἔτι ἐν τῇ φύσει καὶ συνδεδεμένον πρὸς τὸ σωματικὸν αὐτοῦ περίδλημα, εἶναι πραγματικότης ἐξωτερικὴ πρὸς τὸ κυρίως πνεῦμα καὶ δεδομένη τούτῳ ὑπὸ τῆς φύσεως. Τὸ φυσικὸν τοῦτο πνεῦμα τὸ ἐκτὸς ἑαυτοῦ ὄν, τοῦτο καθ' Ἐγελον εἶναι ἡ ψυχὴ. Τὴν δὲ περὶ τῆς ψυχῆς, ἣν κοινήν μετὰ τῶν ζώων ἔχει ὁ ἄνθρωπος, διδασκαλίαν καλεῖ ὁ Ἐγελος ἀνθρωπολογίαν, ἐξετάζει δ' ἐν αὐτῇ πρῶτον μὲν τοὺς φυσικοὺς διορισμοὺς

κλίματος, φυλής, φύλου, κράσεως, ηλικίας, ύπνου κλ., εἶτα δὲ τὴν αἰσθητικὴν, τὴν αὐταισθησίαν (*fühlende Seele*), τὴν παραφροσύνην, τὴν μανίαν κλ. Οὕτω λοιπὸν ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ ἀσυνείδητος, ἡ δουλική, ἡ κατωιάτη τοῦ πνεύματος κατὰστασις. Δευτέρα δὲ βαθμὶς τοῦ ὑποκειμενικοῦ πνεύματος εἶναι ἡ **συνείδησις** καὶ ἀπ' αὐτῆς ἀρχεται ὁ κυρίως πνευματικὸς βίος. Τρίτη δὲ καὶ ἀνωτάτη βαθμὶς εἶναι τὸ κυρίως **πνεῦμα**, οὗ ἀρχὴ κεντρικὴ εἶναι ἡ νόησις μετὰ τῶν διαφορῶν βαθμῶν ἐποπτείας, παραστάσεως καὶ (*καθαρᾶς*) νοήσεως. Καὶ ὁμοίως ὁ Βορέας μετ' ἀπαραδειγματίστου θράσους ἐκ συγχύσεως βεβαίως ἐπαγαλμαθάνει ἐπιμόνως, ὅτι **ψυχικαὶ καθ' Ἐγγελον ἐκδήλωσις** εἶναι ἡ ἀντίληψις, ὁ νοῦς, ὁ λόγος, ἡ βούλησις κλ. (σελ. 28) καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι **πρώτη** τοῦ πνεύματος ἐκφανσις, τῆς δὲ ψυχῆς **πρώτη καὶ κυριωτάτη ἐκδήλωσις ἡ νόησις!** παντελῆς δὴλον ὅτι ἀντιστροφή καὶ διαστροφή τῶν πραγμάτων!

Ἄλλ' ὁ ἀτυχῆς Βορέας παρεπλανήθη σφόδρα ὑπὸ τῶν τυφλοσυρτῶν αὐτοῦ, διότι οὐδόλως νοεῖ τί ἀντιγράφει. Πρῶτον μὲν ἐκ τῆς τοῦ K. Fischer ἱστορίας τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας (8, 2, σελ. 645) ἀποσπᾷ τὸ ἐξῆς χωρίον: «*Der Geist in seiner Leiblichkeit ist Seele*», ἥτοι καθ' Ἐγγελον ψυχὴ εἶναι τὸ πνεῦμα ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ, αὐτὸ δὴλον ὅτι τοῦτο ὅπερ ἡμεῖς λέγομεν ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὃ γράφει ὁ Βορέας οὐδαμῶς νοῶν ὁ μακάριος, ὅστις διὰ κυρτῶν γράφει τὰς λέξεις *Geist* καὶ *Seele*, δέον οὕτω νὰ γράφη τὴν λέξιν *Leiblichkeit* (=σωματικότης). Δεύτερον δὲ ἐκ τοῦ φίλου Eisler (ἐν λ. *Intellectualismus*) ἀντιγράφει ἀλογίστως καθ' ἡμῶν τάδε: «*Das Denken macht die innerste, wesentliche Natur des Geistes aus*», ἥτοι ἡ νόησις ἀποτελεῖ τὴν ἐσωιάτην καὶ οὐσιώδη φύσιν τοῦ πνεύματος (οὐχὶ τῆς ψυχῆς! Βορέας), αὐτὸ δὲ τοῦτο ὅπερ εἵπομεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι δῆλα δὴ ἡ νόησις εἶναι ἡ κεντρικὴ ἀρχὴ τοῦ πνεύματος, ἡ φύσις καὶ ἡ οὐσία τοῦ πνεύματος, ἡ δὲ ψυχὴ ὡς πρώτη ἐκφανσις τοῦ πνεύματος εἶναι ἀτελεστάτη καὶ κατωτάτη ἐκδήλωσις τῆς νοήσεως, οὐχὶ δὲ ἡ νόησις ἡ πρώτη καὶ κρατίστη ἐκδήλωσις τῆς ψυχῆς, ὡς πλημμελῶς ἰσχυρίσθη ὁ Βορέας καὶ ἀνοήτως ἐπιμένει ἰσχυριζόμενος. Πόσον ἄρα ἀταλαιπώρως ἀντλεῖ ἐκ τῆς ῥητῆς πλέον πηγῆς! Ἐφάντάσθη δ' ὁμοίως ὁ ἀφελῆς Βορέας, ὅτι εὔρε συγγραφεὰ ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἀκριβέστατα συμφωνοῦντα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ

ειρημένοις, τὸν Falckenberg, καθ' ὃν «*Intellectualismus die Bevorzugung des Denkens vor dem Fühlen und Wollen, die Ansicht, dass das Erkennen die wesentliche Kraft und Aufgabe der Seele ist. Solche Hoch- und Ueberschätzung des Erkennens . . . tritt besonders ausgeprägt bei Leibnitz und Hegel hervor*» (Gesch. d. n. Phil.⁵ σελ. 580). (6 ἔκδ. 1908 σελ. 621). Ἄλλ' ὤφειλεν ὁ Βορέας νὰ ἐνθυμηθῆ, ὅτι ὁ Falckenberg εἶναι Falckenberg ἐξηγούμενος τὸν Ἑγελον διὰ τῶν ἰδίων ὄρων· γράφων δῆλον ὅτι οὗτος χάριν τῶν πολλῶν μεταχειρίζεται ἐν τῷ εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐπισυνημμένῳ ἀλφαβητικῷ πίνακι τῶν κυριωτάτων φιλοσφ. ὄρων τὴν λέξιν Seele κατὰ τὴν συνήθη ἐκδοχὴν αὐτῆς, ὅσα εὑρηται παρὰ τοῖς ἐμπειρικοῖς, τῷ Ἐρβάρτῳ κλ., καθάπερ μεταχειρίζεται περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τὸν ὄρον Kraft (δύναμις), ὃν πολλῶ πρότερον τοῦ Ἐρβάρτου διαρρήδην ἀπεδοκίμασεν ὁ Ἑγελος (Encykl. § 446). Καὶ διὰ τοῦτο λέγων ὁ Falckenberg ταῦτα ἐν τῷ ἐπισυνημμένῳ ἀλφ. πίνακι, φροντίζει νὰ παραπέμψῃ εἰς τὰ ἐν σελ. 423 (6 ἔκδ. σελ. 436 κ. ἐ.) ὑπ' αὐτοῦ εἰρημένα, ἐξ ὧν πᾶς ἕκαστος διδάσκεται πῶς δεόν νὰ νοηταί ὁ καθ' Ἑγελον Intellectualismus. Ἐν δὲ σελ. 430 (6 ἔκδ. σελ. 443), εἰς ἣν μηχανικῶς παραπέμπει καὶ ὁ Βορέας, λέγει ἀκριδέστατα ὅ,τι καὶ ἡμεῖς εἶπομεν ἀνωτέρω: α Ἵποκείμενον τῆς ἀνθρωπολογίας εἶναι τὸ πνεῦμα als Naturwesen oder als (natürliche, fühlende und wirkliche) «Seele» eines Leibes . . . kurz das, was dem Geist zukommt, sofern er mit einem Körper verbunden ist»... Τῆς δὲ ψυχολογίας (μᾶλλον δὲ πνευματολογίας, ὑποκείμενον εἶναι ἡ θεωρητικὴ διάνοια ὡς ἐποπτεία, παράστασις καὶ νόησις κλ.). Καὶ ὁ Falckenberg λοιπὸν ὁ δῆθεν συμφωνῶν τῷ Βορέᾳ λέγει, ὅτι καθ' Ἑγελον ψυχὴ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἐν τῷ σώματι βεβυθισμένον, ἢ ἀτελεστάτη δῆλον ὅτι κατάστασις αὐτοῦ· συκοφαντεῖ δὲ τὸν ἐν Ἐρλάγγῃ καθηγητὴν δεινότατα ὁ Βορέας ἀποδίδων αὐτῷ παρὰ φύσιν συμφωνίας.

Ἐκ πάντων τούτων παραπλανώμενος ὁ Βορέας ἀσυνειδήτως ἀναιρεῖ ἑαυτὸν γράφων· «εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι, ἐπειδὴ ἡ νόησις πρωτανεῖ ἐν τῷ πνεύματι, ἐπικρατεῖ καὶ ἐν ταῖς ποικίλαις ἐκφάνσεσι τοῦ πνεύματος καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ». Ἀνωτέρω δὲ εἶπεν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ πρώτη τοῦ πνεύματος ἐκφάνσις. Λοιπὸν, Βορέα, ἡ

ψυχὴ εἶναι ἔκφρασις τοῦ πνεύματος, τοῦ δὲ πνεύματος πρυτανεύουσα ἀρχὴ ἢ νόησις, καὶ ἡ ψυχὴ ἀρχὴ εἶναι ἔκφρασις τῆς νοήσεως, οὐχὶ δὲ ἀντιστρόφως ἢ νόησις εἶναι ἐκδήλωσις τῆς ψυχῆς, ὡς πρὸ ὀλίγων στίχων (σελ. 29) ἔγραψας· ἡλίκη φρενῶν σύγχυσις! Μετὰ πότης δὲ τοῦναντίον προνοίας ὁ Eisler (ἐνθ' ἀν.) παρὰ τὸν Ἐγγελον παρατάξας τὸν Ἐρβαρτον παρενέβαλε τὴν παρατήρησιν ἐκείνην, «Das Denken macht die innerste κλ.», εἰλημμένην ἐκ τῆς Καλλολογίας τοῦ Ἐγγέλου (I, 18). ἀρκεῖ αὕτη νὰ διδάξῃ ἡμᾶς πῶς δεόν νὰ ἐκδεχώμεθα τὸν καθ' Ἐγγελον Intellectualismus. Καὶ ὁ Külpe ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ εἰς τὴν φιλοσοφίαν (4 ἔκδ. 1907), εἰπὼν ἐν σελ. 120: «Der Intellectualismus betrachtet das Denken oder Vorstellen als die wesentliche Tätigkeit der Seele», ἐν σελ. 282 καταλέγει μὲν εἰς τοὺς Intellectualisten τὸν Καρτέσιον, τὸν Σπινόζαν, τὸν Λειβνίτιον καὶ τὸν Ἐρβαρτον τοὺς οὕτως ἐκλαμβάνοντας τὴν νόησιν, οὐδόλως δ' ὅμως τὸν Ἐγγελον, ἔχων πάντως ἐν νῷ, ὅτι ὁ φιλόσοφος οὗτος ἄλλως μὲν ἢ ἐκεῖνοι ἐξεδέχετο τὴν νόησιν, ἄλλως δὲ τὴν ψυχὴν.

Τέλος δ' ὁ Βορέας παρατίθησι καὶ τοῦ Wundt (Einleit. in d. Philos. σ. 257) τάδε: «So ist das letzte der Erzeugnisse des subjektiven Geistes der Wille».¹ Ἀλλὰ πρὸς τί ταῦτα; Φωρᾶται ὁ Βορέας ἀγνοῶν, ὅτι ὀρίζων ὁ Ἐγγελος (Encykl. § 469) τὴν βού-

¹ Ἀκριβέστερον εἰπεῖν παρ' Ἐγγέλω ἡ ἐσχάτη τοῦ ὑποκειμενικοῦ πνεύματος ἔκφρασις εἶναι οὐχὶ ἡ ἀπλῆ βούλησις, ἀλλὰ τὸ ἐλεύθερον πνεῦμα ὡς ἐνότης τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ πνεύματος, ὡς ἐνότης τῆς διανοίας καὶ τῆς βουλήσεως (κατὰ τὴν Ἐγγελικὴν τριχοτομίαν), ἥτοι ὡς βούλησις γινώσκουσα ἑαυτὴν ὡς ἐλευθέραν διάνοιαν (Encykl. § 482 κέ.). Ὁ δὲ Wundt ἐπεξηγούμενος τὴν καθ' Ἐγγελον διαλεκτικὴν, ἥτοι τὴν δι' ἀντιθέσεων καὶ διὰ τῆς τούτων εἰς ὑψηλοτέραν ἐνότητα συνθέσεως ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος, ἐπάγεται «τὴν ἐσχάτην τοῦ ὑποκειμενικοῦ πνεύματος ἐκδήλωσιν» ἥτοι τὴν βούλησιν οὐχὶ ὡς συμπέρασμα, ὅπως παρεκδεχόμενος ὁ Βορέας γράφει τὸ χωρίον ὡς: «So ist das letzte der Erzeugnisse des subjektiven Geistes der Wille», ἀλλ' ἵνα ἐρμηνεύσῃ ἰδίᾳ τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ ἱστορίᾳ κατὰ τὸν φιλόσοφον τοῦτον ἀνάπτυξιν τοῦ πνευματικοῦ βίου, λέγων καθ' ὅλου ὅτι ἡ βούλησις εἶναι ἡ ἀφετηρία τῶν ἀντικειμενικῶν τοῦ πνεύματος ἐκδηλώσεων, ἡγουν τοῦ δικαίου, τῆς ἠθικότητος κτλ. (So ist das letzte der Erzeugnisse des subjektiven Geistes, der Wille.... der Ausgangspunkt des allgemeinen der objektiven Erzeugnisse des Geistes, des Rechts κτλ. Wundt, Einleit. in d. Philos. 4 ἔκδ. 1906, σελ. 256 κέ.)

λησιν λέγει, ὅτι εἶναι ἡ διάνοια ἣτις γινώσκει ἐκυτὴν ὡς ἀρχὴν διοριστικὴν τοῦ περιεχομένου αὐτῆς, ὥστε ἡ νόησις εἶναι ἡ ὑπόστασις τῆς βουλήσεως καὶ ἄνευ νοήσεως οὐχ ὑπάρχει βούλησις, δι' ἧ καὶ τὸ ζῶον καθ' ἑαυτὸν ἔχει ψυχὴν (προσοχή, Βορέα!), ὅμως δὲν ἔχει βούλησιν, διότι δὲν νοεῖ (τὸ καθόλου, τὸν νόμον κτλ.). Ἀλλὰ τὸν Βορέαν ἀπεπλάνησεν ἴσως ἴσως καὶ αὐτὸς ὁ Ἐγελος, ὅστις ὑπέρημαχος ὢν τῆς ἐλευθερίας τῆς νοήσεως ἐλευθέρως καὶ οὐχὶ δουλοπρεπῶς μεταχειρίζεται τὰς λέξεις καὶ τοὺς ὅρους τῆς συνηθείας πρὸς δῆλωσιν τῶν ἐκυτοῦ νοημάτων. Οὕτω τὴν περὶ ψυχῆς διδασκαλίαν ἐκάλεσεν, ὡς προείπομεν, ἀνθρωπολογία, τὴν περὶ συνειδήσεως φαινομενολογίαν καὶ τὴν περὶ τοῦ κυρίως πνεύματος ψυχολογίαν, ἣν σημειοῦται ὁ Falckenberg (ἐνθ' ἀν. σελ. 443) ὅτι ὀρθότερον δεόν νὰ καλῶμεν πνευματολογία. Ἀναγινώσκων λοιπὸν ὁ Βορέας λεξικά καὶ φιλοσοφ. ἐγχειρίδια ὑπέλαβεν ἀτόπως, ὅτι ψυχολογία παρ' Ἐγέλῳ εἶναι ἡ περὶ ψυχῆς θεωρία, οὗ ἕνεκα ἔγραψεν ἀταλαιπώρως, ὅτι τὸ ὑποκειμενικὸν πνεῦμα εἶναι «ἡ ψυχὴ ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς τὸ σῶμα καὶ αἱ ψυχικαὶ ἐκδηλώσεις, ἀντίληψις, νοῦς, λόγος, βούλησις κλ.», καὶ οὕτως ἀπετελέσθη ἀλλόκοτος κέντρων ἀντάξιος τοῦ φιλοσόφου Βορέα. Ἀρὰ γε θὰ πεισθῆ νῦν οὗτος ὅτι δὲν εἶναι εὐχερές οὐδ' ἀκίνδυνον νὰ προσεγγίξῃ τις πρὸς τὴν γερμανικὴν Σφίγγα πιστεύων εἰς τοὺς τυφλοσύρτας; Ἀμφιβάλλομεν. Ἀλλ' ἄρὰ γε ἀπέρχεται μᾶλλον ἄσπιλος ὁ Βορέας, ἐκ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ σπηλαίου τοῦ Ἑβραϊκοῦ Λέοντος, τῆς Σπινοζείου δῆλον ὅτι ὑποστάσεως; Ἰδωμεν.

Ἐλέγξαντες ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἀπαντήσει (σελ. 11 κ.έ.) τὴν χρῆσιν τῶν κατὰ περίφρασιν ὄρων πρὸς δῆλωσιν τῶν παντοίων φιλοσοφικῶν θεωριῶν καὶ εἰπόντες ὅτι οἱ τοιοῦτοι ὄροι εἶναι ἀπόβλητοι καὶ ἄλλως καὶ διότι παράγουσιν εἰς πλάνην, παρεθέσαμεν παράδειγμα τὴν ὑπὸ τοῦ Βορέα προτεινομένην περίφρασιν τοῦ κατὰ Σπινόζαν Pantheismus. «ἡ κατὰ Σπινόζαν τοῦ παντός θέωσις». Ὁ Βορέας ἰσχυρογνωμονεῖ ἐν τῇ Β' ἐπιθέσει αὐτοῦ (σελ. 31 κ.έ.) ὅτι πρέπει οὕτω νὰ λέγωμεν. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἐφεξῆς ῥηθησομένων θὰ γίνῃ κατὰ δῆλον, ὅτι πρέπει νὰ λέγωμεν «ἡ κατὰ Βορέαν θέωσις τοῦ παντός καὶ τοῦ Βορέα αὐτοῦ». Τῷ ὄντι ὁ Βορέας, ἀφ' οὗ γενναίως σκια-

μαχῶν παρέθηκε παντοῖα χωρία ἐκ διαφόρων φιλοσοφ. ἐγχειριδίων καὶ λεξικῶν πρὸς κατάπληξιν τῶν ἀπλουστέρων, φρυκττόμενος ἐρωτᾶμε κατὰ τὸν οἰκεῖον τρόπον· « Ἐπιμένεις λοιπόν, ὦ Γρατσιαῖτε, ὅτι δὲν εἶναι πανθεῖα τοῦ Σπινόζα τὸ σύστημα, κακῶς δ' ἡμεῖς τὸ ιδιότυπον αὐτοῦ πανθεϊκὸν σύστημα νοοῦντες εἵπομεν ἢ κατὰ Σπινόζαν τοῦ παντὸς θέωσις; ». Ἀπαντῶ. Ὁ Σπινόζας, ὅπως καὶ οἱ Ἑλεᾶται καὶ ἄλλοι, δὲν ταυτίζει τὸν θεὸν πρὸς τὸ πᾶν, διδάσκει δὴ οὐχὶ ὅτι τὸ πᾶν εἶναι θεός, ἀλλ' ὅτι ὁ θεὸς εἶναι τὸ πᾶν, ὁ δὲ κόσμος εἶναι ἄθροισμα φαινομένων ἢ τρόποι (modi) ἄνευ ὑποστάσεως. Κατὰ Σπινόζαν μία μόνη ἄπειρος ὑπόστασις ὑπάρχει, ὁ θεός, ὅστις εἶναι τὸ ὄντως ὄν, τὰ δ' ἄλλα πάντα, ἐν οἷς καὶ ὁ Βορέας καὶ ἡ σοφία αὐτοῦ, εἶναι παροδικὰ φαινόμενα, τρόποι τῆς ὑποστάσεως ἐκείνης, ἐξηρητημένα καὶ τεθειμένα ὑπ' αὐτῆς, πράγματι ἄρα μὴ ὑπάρχοντα, ἀλλ' ὡς κύματα θαλάσσης ἐμφανιζόμενα προσκαιρῶς καὶ εἶτα ἀφκνιζόμενα εἰς τὴν φοβεράν ἐκείνην ἄβυσσον. Ἄγνοεῖς, κ. ὑφηγητὰ τῆς θεολογίας, τὸν ὑψηλὸν τοῦτον θεόν; εἶναι ἐκεῖνος « ἐν ᾧ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν ». (Πραξ. Ἀποστόλων. Οὕτως ἐχαρακτήρισεν αὐτὸς ὁ Σπινόζας τὸν θεὸν αὐτοῦ ἐν τινὶ αὐτοῦ ἐπιστολῇ) ἢ, ἂν θέλης ὄψιν αὐτοῦ ἀρνητικὴν, εἶναι « ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν », εἶναι ἐκεῖνος, « οὗ ἀνοίξαντος τὴν χεῖρα τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος, ἀποστρέψαντος δὲ τὸ πρόσωπον ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χεῖρον αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν »· « αἰνεῖτε δοῦλοι, Κύριον! », βοᾷ ἔνθους ὁ προφητὰν ἀξ ψαλμωδὸς τοῦ Ἰαχβέ. Ἄλλ' ἐὰν ὁ θεὸς εἶναι « πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν », ἔπεται ὅτι τὸ πᾶν θεοῦται, ὅτι τὸ πᾶν εἶναι θεός; Τοῦτο εἶναι ἀντικρυς παραλογισμὸς, ὃν ὑποστηρίζει μὲν ὁ ὑφηγητὴς τῆς θεολογίας, ἀλλὰ πᾶς χριστιανὸς ἀποκρούει. Ἐκ τούτων δ' ὅμως εὐχερῶς νοεῖ τις διατί ὁ Ἔγγελος πολλάκις καλεῖ ἀκοσμίαν (= ἀρνησιν τοῦ κόσμου) τὴν Σπινόζειον ταύτην θεωρίαν (Geschichte d. Philos. τομ. 3ος σελ. 368 — 411 ἔκδ. 1836). Ἀλλὰ καὶ ἐν σελ. 470 τῆς Καλλολογίας αὐτοῦ (ἔκδ. 1835) λέγει· « Πολλοὶ θεολόγοι (σύμπτωσις, κ. Βορέας) ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι ἡ φιλοσοφία θεοῦ τὸ πᾶν (mache alles zu Gott), ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ὅλως ψευδές. Τοιαύτη παράστασις πανθεΐας δύναται γὰρ γεννηθῆ μόνον εἰς κεφαλὰς παραπαιούσας (têtes derangées μεταφράζει ὁ Γάλλος Benard), verrückten Köpfen (ὁ Ἔγγελος

οὕτω χαρακτηρίζει, οὐχὶ ἡμεῖς), δὲν ἀπαντᾷ δὲ αὕτη οὐδὲ παρὰ τοῖς Ἑσκιμώοις καὶ Πικπούοις, πολλῶ δ' ἤττον ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Ἐν τῷ κελουμένῳ Pantheismus τὸ πᾶν (das All) δὲν εἶναι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἀτομικὸν πρᾶγμα (οὗτος ὁ χάρτης π. χ., ἐκεῖνο τὸ μελέτημα), ἀλλ' εἶναι τὸ πᾶν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ καθόλου, τῆς μιᾶς ὑποστάσεως, ἣτις εἶναι μὲν ἕρμονος ἐν τοῖς ἀτόμοις, ἀλλ' ἀφαιρουμένης τῆς ἀτομικότητος καὶ τῆς ἐμπειρικῆς αὐτῶν πρᾶγματικότητος, ὥστε ἐξαίρεται καὶ ἐξυγγέλλεται οὐχὶ τὸ ἀτομικόν, ἀλλὰ τὸ καθόλου, τὸ ἀληθές καὶ τὸ ἄριστον».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται, νομίζω, καταφανῆς ἡ διαφορὰ τῆς τοῦ Σπινόζα πανθεΐας ἀπὸ τῆς κατὰ Βορέαν τοῦ παντός θεώσεως. Πρακτικῆς οὗτος δύο ἢ τρία χωρῖα ἐκ τῆς Ἠθικῆς τοῦ Σπινόζα καὶ παρανοῶν αὐτά, φαίνεται διδάσκων ὅτι κατὰ τὸν Ἑβραϊκὸν φιλόσοφον αἱ μωρίαί, τὰ ἀχαλίνωτα πάθη, τὸ φιλέκδικον, ἡ ματαιοδοξία, τὸ προσωπικὸν συμφέρον, πάντα εἶναι θεοί. Ἀλλὰ τοικύτης τοῦ παντός θεώσεως δὲν εἶναι ἔνοχος ἡ Σπινόζειος θεωρία. Ἐν αὐτῇ δὲν συγγέεται τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, ἀλλὰ παρὰ τὴν διάκρισιν αὐτῶν ὑπάρχει ἡ ἀρχή, ὅτι τὸ κακὸν θεωρητέον ὡς μὴ ὄν, ὡς ἀρνητικόν. Ἐν τῷ θεῷ οὐδεμία διαφορὰ ὑπάρχει ἢ διάκρισις εἶναι μόνον ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Οὗτος δ' ὅμως τέλος ὑπακτον ἔχει τὸν θεόν. Ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ (amor intellectualis dei) εἶναι ὁ νόμος, ὃν πρέπει νὰ ἐπιτελῇ ὁ ἄνθρωπος, ὅπως ἔρη τὸ σχίσμα μεταξὺ ἐκυτοῦ καὶ τοῦ θεοῦ. (Σπιν. Ἠθική, V, θεωρ. 32 κέ.). Καὶ εἶναι αὕτη ὡς ἀληθῶς ὑψίστη ἠθική.

Ἀπεδείχθη λοιπὸν ἡλίου φανότερον, ὅτι οὐχὶ ὁ Σπινόζας ἀλλ' ὁ Βορέας εἶναι ὁ θεῶν τὸ πᾶν. Ἐγκρίτως δ' ὑπεδείξαμεν αὐτῷ τὰ ἄτοπα, εἰς ἃ ἄγει τοιαύτη τοῦ παντός θεώσις. Ἀλλ' ἀδιόρθωτος ὢν οὗτος, ὑφηγητῆς δὲ τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης, φαίνεται ὅτι ὀρέγεται νὰ τύχη θεώσεως ὑπὸ τὰς εὐλογίας τοῦ Ἑβραίου Βαρούχα Σπινόζα. Εὐλογημένος ἔστω καὶ μακκρωτάτος! Ὁ Σπινόζας κατέχει μὲν ἐπιφανῆ θέσιν ἐν τῷ φιλοσοφικῷ πανθέῳ· εἶναι ὁ φιλόσοφος ὁ βραθύτατα καὶ ἀκριβέστατα δικτυπώσας τὴν ἀνκτολικὴν παράστασιν τοῦ θεοῦ (Brahma, Jahvé, Allah), δὲν ἠδυνήθη δ' ὅμως ν' ἀνυψωθῇ μέχρι τοῦ αὐτοσυνειδήτου πνεύματος, καὶ ἐν τούτῳ κεῖται ἡ ἀτέλεια αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Βορέας προστίθησιν, ὅτι μόνον ἐν τῷ χαρακτηρισμῷ τῆς Σπινόζειου θεωρίας ὑπάρχει δικφωνία. Περὶ τοῦ **χαρακτηρισμοῦ**

τούτου, εὐλογημένε, πρόκειται καὶ τοῦτον ὄφειλες καλῶς νὰ κατανοή-
σης· ἀλλὰ σὺ χάνεσαι μηχανικῶς ἀντιγράφων χωρία καὶ ἐπιδεικνύων
πολυμάθειαν ἀνουν καὶ θορυβῶν καὶ σκιαμαχῶν ὡς εἰ ἡμεῖς ἠρνήθημεν
τοῦ Σπινόζα τὴν πανθεϊάν. Καὶ πάλιν ἀγνοῶν τὴν ἱστορίαν τῆς φιλο-
σοφίας τοῦ Ἐγγέλου, παραπέμπεις εἰς τὴν § 50 τῆς Λογικῆς αὐτοῦ
καὶ γράφεις· ἀκατὰ τοῦτον τὸ τοῦ Σπινόζα σύστημα ἀκοσμία μᾶλ-
λον ἢ ἀθεΐα δύναται νὰ ὀνομασθῇ». Ἀλλὰ τὸ διὰ τί δὲν ἐξετάζεις·
Μάθε λοιπὸν, ὅτι ἀθεΐα εἶναι αὐτὴ ἢ τοῦ παντός θέωσις, πανθεΐα δὲ
ἀληθῆς ἢ ἀκοσμία, πάντῃ διάφορος τῆς ἄλλης ἐκείνης χαρακτηριζού-
σης σε ἀκοσμίας, ἣν περιβεβλημένος θὰ κατασκεδάσης τοῦ ἀναγνώ-
στου ἐπιδεικτιῶν αὖριον ἐωλοκρασίαν περικοπῶν καὶ παραπομπῶν καὶ
λήρων!

Ὅπως σφάλλεται περιφανῶς ὁ Βορέας περιφράζων τὸν ὄρον Pan-
theismus «ἢ τοῦ παντός θέωσις», οὕτως ἀμαρτάνει δεινῶς περιφρά-
ζων τὸν ὄρον Rationalismus «ἢ τοῦ ὀρθοῦ λόγου θεωρία», διότι,
ὡς καὶ ἐν τῇ ἀπαντήσει ἡμῶν εἶπομεν, τὸ ἐπίθετον ὀρθός καὶ πε-
ριττὸν εἶναι καὶ μᾶλλον εἰς πλάνην παράγει. Ὅρισας ὁ Βορέας ἐν
τῇ Β' ἐπιθέσει αὐτοῦ (σελ. 30) τὸν Rationalismus ἐρωτᾷ: «Πῶς
δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν ἑλληνιστὶ τὸν Rationalismus; ἀρχὴν ἢ
δόγμα τοῦ λόγου; Ἀλλ' ἢ λέξις λόγος ἔχει πολλὰς σημασίας κλ.»
Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο μάλιστα καὶ πρότερον ἡμεῖς εἶπομεν καὶ νῦν
λέγομεν, ὅτι ἰσχυρὰ παρίσταται ἀνάγκη νὰ φεύγωμεν ὡς μάλιστα
τὰς περιφράσεις ἐν τῇ δημιουργίᾳ τῶν ἐπιστημονικῶν ὄρων καὶ νὰ
κατασκευάζωμεν ἀκριβεῖς ὄρους μονολεκτικούς, ἵνα μὴ πλανῶμεν καὶ
πλανώμεθα, ὅπως ἔπαθε τοῦτο ὁ Βορέας περιφράσας τοὺς ὄρους
Pantheismus καὶ Rationalismus. Οὗτος ἐπιμένει ἰσχυριζόμενος ὅτι,
ἐπειδὴ ἢ λέξις λόγος ἔχει παντοίας σημασίας, ἐρμηνεύοντες τὸν Ra-
tionalismus δεόν νὰ λέγωμεν οὐχὶ ἀπλῶς λόγος, ἀλλ' ὀρθός λόγος,
διότι καὶ οἱ ἀρχαῖοι τὸν λόγον ὡς πηγὴν τῆς γνώσεως καὶ κριτήριον
τῆς ἀληθείας εἶπον καὶ ὀρθὸν λόγον. Καὶ πρὸς ἀπόδειξιν ἀναφέρει
χωρία ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Παρμενίδου, ἐκ τῶν Ἠθικῶν Νι-
κομαχείων τοῦ Ἀριστοτέλους κτλ., ὧν τὰ πλεῖστα εὔρηνται καὶ
παρὰ Eisler (ἐν. λ. Rationalismus), εἰς ὃν ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ
ἀπαντήσει μου εἶχον παραπέμψει τὸν Βορέαν. Ἀλλὰ τὰ χωρία

ταῦτα ἀντιγράφει οὗτος κατὰ τὸ σύνηθες μηχανικῶς καὶ οὐδαμῶς νοῶν. Οὕτως ἀντιγράφει ἐκ τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων (Ζ. 1, 1138 β 19 κέ.): «Ἔστι τις σκοπὸς πρὸς ὃν ἀποβλέπων ὁ τὸν λόγον ἔχων ἐπιτείνει καὶ ἀνίησι καὶ τις ἔστιν ὅρος μεσοτήτων, ὡς μεταξύ φημεν εἶναι τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως, οὕσας κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον». Ἄν ὁ Βορέας μὴ ἦντλει ἄλλοθεν, ἀλλ' ἀνεγίνωσκεν αὐτὸν τὸν Ἀριστοτέλη, θὰ ἔβλεπεν, ὅτι οὗτος εὐθύς μετὰ τὸ χωρίον τοῦτο τιθησι τὸ ἐρώτημα: «τίς ἐστὶν ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ τούτου τίς ὅρος», πρὸς ὃ ἡ κατωτέρω ἐπιφερομένη τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπόκρισις συντόμως εἶναι αὕτη: Τὸ λόγον ἔχον μῦριον τῆς ψυχῆς διαιρετέον εἰς δύο· 1) τὸ ἐπιστημονικόν, ὃ θεωροῦμεν τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων, «ὅσων αἱ ἀρχαὶ μὴ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν», ἦτοι τὸ ἀναγκαῖον καὶ ἀναλλοίωτον, τοὺς νόμους καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων. 2) τὸ λογιστικὸν ἢ βουλευτικόν, ὃ θεωροῦμεν τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν, περὶ ἃ ἐστὶ βουλή καὶ προαίρεσις τοῦ πράξαι ἢ μὴ πράξαι τι (λόγος θεωρητικὸς καὶ λόγος πρακτικὸς). Ὅτι δὲ ἕτερα ἀλλήλων τὸ βουλευτικὸν καὶ τὸ ἐπιστημονικόν, εἶναι φανερόν. Τοῦ θεωρητικοῦ δὲ λόγου ἀρετὴ ἀναφερομένη εἰς τὴν πράξιν εἶναι ἡ φρόνησις, ἣτις, ἐπειδὴ ἐνδέχεται τὸ πρακτὸν ἄλλως ἔχειν, οὔτε ἐπιστήμη εἶναι οὔτε τέχνη. (ἐνθ. ἀν. Ζ, 5. 1140α, 33 κέ. «ὥστε εἴπερ ἐπιστήμη μὲν μετ' ἀποδείξεως, ὧν δ' αἱ ἀρχαὶ ἐνδέχονται ἄλλως ἔχειν, τούτων μὴ ἔστιν ἀπόδειξις (πάντα γὰρ ἐνδέχεται καὶ ἄλλως ἔχειν) καὶ οὐκ ἐστὶ βουλευσασθαι περὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων, οὐκ ἂν εἴη ἡ φρόνησις ἐπιστήμη οὔδὲ τέχνη»· πρβλ. καὶ Ζ, 1142α, 25· «ὅτι δὲ ἡ φρόνησις οὐκ ἐπιστήμη, φανερόν»). Διὸ ὀρίζων ὁ Ἀριστοτέλης τὸν ὀρθὸν λόγον (ἐνθ. ἀν. Ζ. 1144β, 25 κέ.) λέγει· «Ὁρθὸς δὲ λόγος ὁ κατὰ τὴν φρόνησιν»· καὶ κατωτέρω· «Ὁρθὸς δὲ λόγος περὶ τῶν τοιούτων ἡ φρόνησις». Τὸ τελευταῖον τοῦτο χωρίον ἀντιγράφει καὶ ὁ Βορέας, ἀλλ' ἐν ἀκρᾷ μακαριότητι οὐδόλως προσέκρουεν εἰς αὐτὸ οὐδ' ἐπηγέρθη ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ τὸ ἀπόρημα, διὰ τὴν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης μόνον ἐν τοῖς Ἠθικοῖς ποιεῖται τοιαύτην διάκρισιν τοῦ λόγου, ἐν δὲ τῇ Μεταφυσικῇ καὶ ἐν τῷ περὶ Ψυχῆς ἔργῳ αὐτοῦ λέγει ἀπλῶς λόγος. Ὁρθὸς λοιπὸν λόγος κατ' Ἀριστοτέλην εἶναι ἡ φρόνησις, ἡ οὐκ ἐπιστήμη οὔδὲ τέχνη οὕσα, ἡ περὶ τὸ πράττειν εὐβουλία, ἀλλ' οὐχὶ ὁ λόγος ὡς πηγὴ τῆς ἐκ τῶν προτέρων γνώσεως ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐμπειρίαν.

"Αν προσείχεν ὁ Βορέας τὸν νοῦν καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Eisler λεγόμενα, θὰ ἐμάνθανε τὸ ἀληθές· Aristoteles versteht unter ὀρθὸς λόγος die das Sittliche treffende Vernunft. Καὶ τὰ δύο δὲ παρὰ Πλάτωνι χωρία (Φαιδ. 73A, Πολιτικ. 310C.) οὐδὲν ἀποδεικνύουσι, διότι ἐν τοῖς τοιούτοις χωρίοις ὁ ὀρθὸς λόγος ἰσοδυναμεῖ τῷ ὀρθῶς λογίζεσθαι· ἄλλως δὲ παρὰ Πλάτωνι δὲν εὔρηται ἡ φράσις ὀρθὸς λόγος ὡς ὁρος φιλοσοφικός, ὅπως εὔρηται παρ' Ἀριστοτέλει καὶ εἶτα παρὰ Στωϊκοῖς.

Δεινῶς παρανοεῖ ὁ Βορέας καὶ τὰ τοῦ Στωϊκοῦ Χρυσίππου παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ (VII, 88), ἅπερ ὅπως κατανοηθῶσιν, ἀνάγκη πᾶσα νὰ παρατεθῶσι πλήρη· «μέρη εἰσὶν αἱ ἡμέτεραι φύσεις τῆς τοῦ ὅλου, διὸπερ τέλος γίνεται τὸ ἀκολουθῶς τῇ φύτει ζῆν, ὅπερ ἐστὶν κατὰ τε τὴν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν ὅλων, οὐδὲν ἐνεργοῦντας, ὧν ἀπαγορεύειν εἴωθεν ὁ νόμος ὁ κοινός, ὅπερ ἐστὶν ὁ ὀρθὸς λόγος διὰ πάντων ἐρχόμενος ὁ αὐτὸς τῷ Διὶ ὄν». Λόγος λοιπὸν καὶ ὀρθὸς λόγος παρὰ Στωϊκοῖς εἶναι ὁ θεὸς ὁ διὰ τῆς φύσεως πάσης διήκων, ὃν καλοῦσιν οὗτοι καὶ νοῦν, πνεῦμα, ψυχὴν, πρόνοιαν, εἰμαρμένην, κοινὸν νόμον κτλ. (πρὸβλ. Πλουτ. περὶ Στω. ἐναντ. 34: «Ἐν τῷ πρώτῳ περὶ Φύσεως Χρυσίππος τοῦτο εἶρηκεν· ὅτι δὲ ἡ κοινὴ φύσις καὶ ὁ κοινὸς τῆς φύσεως λόγος εἰμαρμένη καὶ πρόνοια καὶ Ζεὺς ἐστὶν, οὐδὲ τοὺς ἀντίποδας λέληθεν». Διογ. Λ. ἐν Ζήνωνος βίῳ 134: «Δοκεῖ δ' αὐτοῖς ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων δύο, τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον· τὸ μὲν οὖν πάσχον εἶναι τὴν ἄποιον οὐσίαν, τὴν ἕλην, τὸ δὲ ποιοῦν τὸν ἐν αὐτῇ λόγον, τὸν θεόν. Τοῦτον γὰρ αἰδῖον ὄντα διὰ πάσης αὐτῆς δημιουργεῖν ἕκαστα»). Ἄλλος λοιπὸν ὁ ὀρθὸς λόγος αὗτος καὶ ἄλλος ὁ λόγος ὡς πηγὴ τῆς ἐκ τῶν προτέρων γνώσεως.

Τὰ περὶ τοῦ κοινοῦ νόμου, τοῦ τὸν κόσμον διέποντος ὀρθοῦ λόγου διδάγματα τῶν Στωϊκῶν παρέλαβεν ὁ Κικέρων, παρ' ᾧ ratio καὶ recta ratio (perfecta et absoluta ratio) σημαίνει καὶ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον ὀρθὸν λόγον τοῦ Χρυσίππου τὸν διὰ πάντων ἐρχόμενον, τὸν αὐτὸν τῷ Διὶ ὄντα. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ καὶ αὐτὸ τὸ ὑπὸ τοῦ Βορέα ἀσυνειδήτως κατὰ τὸ σύνηθες παρατεθειμένον χωρίον καὶ ἄλλα πολλά: «Quibus a principio innascitur ratio recta constansque, quæ supra hominem putanda est deoque tribuenda, id est mundo» (de nat. deor. II 34), ἐνθα σαφέστατα ὁ Κικέρων τὴν recta ratio

μείζονα ἢ κατ' ἄνθρωπον νομίζων ἀπονέμει τῷ θεῷ, τ.ἔ. τῷ κόσμῳ, ὡς γνήσιος θιασώτης τῆς Στωϊκῆς διδασκαλίας. Πρβλ. αὐτ. I, 36: «Zeno autem naturalem legem (τ.ἔ. τὸν κοινὸν νόμον) divinam esse censet. . . . aliis autem libris rationem quandam per omnem naturam rerum pertinentem vi divina esse adfectam putat». Καὶ ἐν τῷ χωρίῳ de leg. I, 23: «Inter quos ratio, inter eosdem etiam recta ratio est communis. Quæ cum sit *lex*, lege quoque consociati homines cum dis putandi sumus» ἡ *recta ratio* ἰσοδυναμεῖ τῇ *lex* (ὁ νόμος ὁ κοινός). αὐτ. I, 18: *lex est ratio summa insita in natura*, quæ inbet ea quæ facienda sunt, prohibetque contraria. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ Κικέρων τὴν *recta ratio* μεταχειρίζεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας, ἐφ' ἧς ὁ Ἀριστοτέλης τὸν ὀρθὸν λόγον περὶ τῶν ἠθικῶν πράξεων, οἷον ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Βορέα παρκειθειμένῳ χωρίῳ Tuscul. IV. 28, 61 «*commotiones animorum a recta ratione aversas esse vitiosas*», ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῶν ψυχικῶν παθημάτων, ἅτινα κἀνονίζει ὁ ὀρθὸς λόγος ἢτοι ἡ φρόνησις· ἄξιον δ' ἐπιστάσεως εἶναι ἕτερον χωρίον (αὐτ. IV, 15, 34): «*ex ea (virtute) proficiscuntur honestæ voluntates, sententiæ, actiones omnisque recta ratio* ; *quam ipsa virtus brevissime recta ratio dici potest*», ἐνθα *recta ratio* εἶναι αὐτὴ ἡ ὀρθὴ πράξις. Ἐν πᾶσι λοιπὸν τοῖς ὑπὸ τοῦ Βορέα παρκειθειμένοις χωρίοις καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς τοιούτοις ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, Χρυσίππου καὶ Κικέρωνος ὁ ὕψος ὀρθὸς λόγος (*recta ratio*) ἔχει ἄλλην σημασίαν ἢ ἣν ὁ Βορέας θέλει νὰ προσποιήσῃ· οὐδόλως δῆλον ὅτι σημαίνει ἐν τούτοις τὸν λόγον ὡς πηγὴν τῆς ἐκ τῶν προτέρων γνώσεως. Ἐκ τῶν χωρίων δὲ τούτων καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν καταφαίνεται καὶ ἄλλο τι, ὅτι οὐ μόνον ἡ λέξις λόγος, ἀλλὰ καὶ ἡ φράσις ὀρθὸς λόγος (*recta ratio*) ἔχει πολλὰς σημασίας, ὥστε καὶ ἐὰν ὑποιεθῇ ὅτι ὀρθὸς λόγος δηλοῖ καὶ τὸν λόγον ὡς πηγὴν τῆς γνώσεως, πάλιν καὶ ἡ περίφρασις δόγμα τοῦ ὀρθοῦ λόγου παράγει καὶ αὐτὴ εἰς δεινὴν πλάνην. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐκ τῶν Στωϊκῶν ἔπειτα ἡ περὶ τοῦ λόγου διδασκαλία διὰ Φίλωνος τοῦ Ἰουδαίου μετέβη εἰς τὸν χριστιανισμόν, ὅπου ὁ λόγος ἐγένετο θεὸς καὶ «θεὸς ἦν ὁ λόγος» καὶ «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο» κτλ. (Ἰωάννης). Τέλος δὲ ὁ λόγος κατὰ τὸν νεώτερον κυρίως Rationalismus, οἷος μάλιστα διεμορφώθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἰδεολό-

γων Fichte, Schelling και 'Εγέλου, δέν είναι άπλή διανοητική δύναμις ὀρθῶς ἢ άμαρτητικῶς λειτουργούσα, άλλ' είναι ὑπόστασις, δύναμις και ἐνέργεια άπειρος· ἢ σαφέστερον ὁ λόγος (Vernunft) κατὰ τοὺς νεωτέρους Rationalisten είναι τὸ σύνολον τῶν ἀρχῶν και τῶν νόμων τῆς ὑπάρξεως και τῆς νοήσεως, τοῦ φυσικοῦ και τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Περὶ τοιοῦτου δὲ λόγου, άπροσώπου κατὰ Cousin και τοὺς Γάλλους ἐκλεκτικούς, τὸ ἐπίθετον ὀρθὸς πάντως παρέλκει και ἔλκει εἰς μωρολογία.

'Αλλ' ὁ Βορέας λόγον ποιούμενος περὶ τοῦ Rationalismus στρατολογεῖ ὑπὲρ αὐτοῦ πάντας σχεδὸν τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους· «πάντων δὲ μάλιστα, λέγει, . . . ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἄριστοτέλης, οἱ Στωϊκοὶ τῇ ἀρχῇ τχύτη άσμενίζοντες· τὴν ἐκ τῶν προτέρων γνῶσιν μάλιστα τιμῶσι» (σελ. 30). Παραπλανώμενος ὁ Βορέας ὑπὸ τῶν τυφλοσυρτῶν αὐτοῦ πρότερον μὲν παρέταξεν ἐκ παραλλήλου ὡς Intellectualisten τοὺς Γερμανοὺς φιλοσόφους Ἐγελον και Ἐρβαρτον, νῦν δὲ πάλιν συμπαρατάσσει ὡς Rationalisten τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους Σωκράτη, Πλάτωνα, Ἄριστοτέλη και Στωϊκοὺς. Ἄπειρός τις τῶν τοιοῦτων άναγινώσκων τὰ τοῦ Βορέα θὰ ὑπολάβῃ, ὅτι Σωκράτης, Ἄριστοτέλης και Στωϊκοὶ χαίρειν ἐάσαντες τὰ ἐγκόσμια μετρησιώθησαν μετὰ τοῦ φίλου αὐτῶν Πλάτωνος εἰς τὴν οὐρανίαν σφαῖραν τῶν νοητῶν, τῶν ἰδεῶν και ἐκεῖθεν μόλις συγκαταβαίνουσιν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα, τὰ αἰσθητὰ δι' αὐστηρᾶς παραγωγικῆς μεθόδου. Ἄλλ' ἡ ὑπόληψις αὕτη είναι άπατηλή. Σωκράτης και Ἄριστοτέλης καιπερ ὁμολογοῦντες, ὅτι πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος ὁ καθόλου, ὁ νοῦς, ἐμπειρικὴν ὁμῶς μετῆρχοντο μέθοδον (λόγοι ἐπακτικοὶ (Σωκράτης παρ' Ἄριστοτέλει), λόγοι ἔνυλοι, οὐσία τὸ τόδε (Ἄριστοτέλης)). Δέν ἐπίστευον μὲν ὅτι ἡ αἴσθησις είναι ἡ μόνη πηγὴ τῆς γνώσεως, άλλ' ὁμῶς τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων γνῶσιν μάλιστα ἐτίμων και εἰς τὴν πείραν κατηυθύνοντο, ἵνα ἀνακαλύψωσι τὸ καθόλου και τὰ εἶδη τὰ ἐν τοῖς ἐπὶ μέρος περιεχόμενα. Τί δ' οἱ Στωϊκοί; ἄρα γε ἐτίμων οὔτοι τὴν ἐκ τῶν προτέρων γνῶσιν; και εἰς τὸν ἄκρω δακτύλῳ τῶν τοιούτων πραγμάτων άψάμενον είναι γνωστότατον, ὅτι ἐν μὲν τῇ περὶ τοῦ κόσμου θεωρίᾳ άπεδέχοντο ἐκεῖνοι τὸν λόγον ἢ τὸν ὀρθὸν λόγον τὸν διὰ πάντων ἐρχόμενον, ἐν δὲ τῇ θεωρίᾳ τῆς γνώσεως τὴν ἐμπειρίαν

περὶ πλείστου ἐποιοῦντο καὶ τὴν αἰσθησιν πηγὴν τῆς γνώσεως ὑπελάμβανον, ἦσαν αἰσθησιαρχικοὶ (Sensualisten) ἀποφαινόμενοι ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι **χάρτης ἄγραφος**. «Οἱ δὲ Στωϊκοὶ φασιν· ὅταν γεννηθῆ ἄνθρωπος, ἔχει τὸ ἡγεμονικὸν μέρος τῆς ψυχῆς ὡσπερ χάρτην ἄγραφον εὐεργὸν εἰς ἀπογραφὴν· εἰς τοῦτον μίαν ἐκάστην τῶν ἐννοιῶν ἐναπογράφεται» Πλούτ. Περὶ τῶν τοῖς φιλοσ. ἀρεσκ. IV, 11). Ὁ δὲ Eisler, εἰς ὃν νῦν καὶ ὁ Βορέας ἀπεφάσισε νὰ παραπέμπη, καταλέγει μὲν αὐτοὺς εἰς τοὺς Rationalisten, ὅπως καὶ τὸν Σωκράτη καὶ Ἀριστοτέλη, ἀλλ' οὐχὶ διότι ἐτίμων πάντες οὗτοι μάλιστα τὴν ἐκ τῶν τῶν προτέρων γνώσιν, ἣν ἐτίμα ὡς ἀληθῶς ὁ Πλάτων, ἀλλὰ διότι ἐτίμων **das begriffliche Wissen**, τ. ἔ. τὴν γνώσιν τὴν ἐπὶ τῶν ἐννοιῶν στηριζομένην, αἵπερ ἐννοιαὶ πορίζονται κατ' αὐτοὺς ἐπαγωγικῶς ἐκ τῶν ὑστέρων διὰ τῆς ἐμπειρίας. Ταῦτα πάντα εἶναι στοιχειωδέστατα, πῶς δ' ὁ Βορέας συγκλώθων τὰ ἀσύγκλωστα τολμᾷ ἐν μέσαις Ἀθήναις νὰ λέγῃ τάναντία, εἶναι πρόβλημα, ὅπερ ἐκ τούτου ἐν μέρει ἐρμηνεύεται, ὅτι δὲν ἐννοεῖ τὰ στοιχειώδη ταῦτα ἢ ὅτι ψεύδεται λέγων, ὅτι μελετᾷ τοὺς ἀρχαίους καὶ νεωτέρους φιλοσόφους. Καὶ ὅμως αὔριον ὁ παντογνώστης Βορέας πεφυσιωμένος θὰ βοήσῃ: «Ὁ δὲ σπουδαιότατον· νομίζεις ὅτι ὑπ' ἀγνοίας ἐδιδάξαμεν ταῦτα;» καὶ θὰ προβάλῃ πάλιν τὴν **βραχύτητα τῆς ἐπισκέψεως** τοῦ πράγματος!

Περὶ τοῦ ὅρου Determinismus, ὃν ὁ Βορέας ἠρμήνευσεν **ἀνάγκη** ἢ **δόγμα τῆς ἀνάγκης**, ὅπως τὸν Indeterminismus ἐλευθερία ἢ **δόγμα τῆς ἐλευθερίας**, εἶπομεν ἐν τῇ ἀπαντήσει ἡμῶν τάδε· «Τὸν ὅρον Determinismus τὸν δηλοῦντα τὴν θεωρίαν καθ' ἣν ἐν ταῖς τοῦ ἀνθρώπου πράξεσι καὶ βουλήσεσιν ἐπικρατεῖ αἰτιότης ἢ καθ' ἣν, ὡς λέγει ὁ Eisler, τὸ πράττειν καὶ βούλεσθαι προσδιορίζεται ὑπ' ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν αἰτίων ὠνομάσαμεν ἡμεῖς αἰτιοκρατίαν. Ὁ Βορέας ἀποδοκιμάζει τὸν ὅρον τοῦτον ἰσχυριζόμενος, ὅτι πόρρωθεν οὗτος δηλοῖ τὸ πρᾶγμα, νομίζει δ' ὀρθὸν νὰ λέγωμεν ἀνάγκη καὶ δόγμα τῆς ἀνάγκης. Ἀλλ' ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος εἶναι αὐθαίρετος ἀποδεικνύει ὁ ἀνωτέρω ὀρισμὸς. Τοῦναντίον ὁ ὅρος ἀνάγκη πόρρωθεν δηλοῖ τὸ πρᾶγμα, διότι εἶναι λίαν γενικὸς περιλαμβάνων καὶ τὴν τυφλὴν καὶ μοιραίαν ἀνάγκην τὴν ἄγουσαν εὐχερῶς εἰς τὴν μοιροκρατίαν» (Fa-

talismus), ἣν οἱ αἰτιοκρατικοὶ διαρρήδην ἀποκρούουσι. Ἄοριστος ὡσαύτως εἶναι καὶ ἡ λέξις ἐλευθερία περὶ τοῦ Indeterminismus, ἥς προτιμητέα ἡ λέξις αὐτεξούσιον ἢ κατ' Ἀνδρουτσον αὐταρχία, δι' ὧν δηλοῦται καὶ τὸ liberum arbitrium indifferentiae. Ἐπειτα ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι καὶ αὐτὴ determinée, δὲν εἶναι ἔννομος καὶ τὸ ἐναντίον τῆς ἀναρχίας καὶ ἀκολασίας;». Τί δὲ πρὸς ταῦτα ἀποκρίνεται ὁ Βορέας ἐν τῇ Β' ἐπιθέσει (σελ. 26 κ.έ.); περὶ μὲν τῆς λέξεως αὐτεξούσιον σιγαῶ, περὶ δὲ τῆς λέξεως αὐταρχία λέγει ὅτι «ἐρρήθη πάλαι ἐπ' ἄλλης σημασίας», ὡς εἰ τοῦτο κωλύει νὰ μεταχειρίζωμεθα αὐτὴν καὶ ἐφ' ἑτέρας!, αὐτὸν δὲ ὄρον αἰτιοκρατία, λέγει, οὐδεὶς ποτε ἄλλος εἶπεν οὔτε τῶν παλαιῶν οὔτε τῶν νεωτέρων»· ἐπειδὴ οὐδεὶς μέχρι τοῦδε, ἐφ' ὅσον ἡμεῖς τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, μετέφρασε διὰ μιᾶς λέξεως τὸν ὄρον Determinismus, διὰ τοῦτο ἀπορριπτέος ὁ ὑφ' ἡμῶν πλασθεὶς ὄρος αἰτιοκρατία· παράδοξος ἡ Βορεακὴ λογικὴ! Μετὰ ταῦτα συμπεραίνων ὁ Βορέας ἐρωτᾷ κατὰ τὸ οἰκεῖον ἦθος· «Πόθεν λοιπόν, ὦ Γρατσιαῦτε, πείθεσαι ὅτι αὕτη μὲν ἔχει τὴν δύναμιν ν' ἀποκλείῃ τὴν εἰμαρμένην, ἐκείνη δὲ νὰ δηλοῖ ὅσα σὺ λέγεις;!». Ἄλλ' ἀντὶ ὁ Βορέας τερθρευόμενος νὰ καταναλίσκηται εἰς τοιαῦτα ἐρωτήματα προτιμότερον θὰ ἦτο νὰ ἐποιεῖτο μακροτέραν τινὰ τοῦ πράγματος ἐξέτασιν· πᾶς δ' ἕκαστος ἀληθῶς περὶ τοιούτου ζητήματος, οἷον τὸ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, προσεδόκα παρ' ἀνθρώπου θεολόγου, ὅστις σχηματίζεται καὶ προσποιεῖται ὅτι εἶναι ἄμα καὶ φιλόσοφος, λόγους γνησίως φιλοσοφικούς. Ἄλλὰ μύτην! Τὸ ν' ἀπαιτῆ τις παρὰ τοῦ Βορέα τοιαῦτα, εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ ν' ἀπαιτῆ παρ' αὐτοῦ νὰ πηδήσῃ ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ σκιάν. Ῥητορικαὶ ἐρωτήσεις καὶ σχετλιασμοὶ καὶ θαυμασμοὶ καὶ περικοπαὶ καὶ παραπομπαὶ καὶ κόμπος λόγων, ἰδοὺ ἡ ὅλη φιλοσοφικὴ τοῦ ἀνδρὸς παρασκευή.

Ἡ ταχυδακτυλουργικὴ τέχνη καὶ ἡ παροφθαλμιστικὴ δεξιότης τοῦ Βορέα θὰ γίνῃ φανερωτάτη ἐκ τῶν περὶ τοῦ Positivismus καὶ τοῦ Empirismus ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων. Ἐπιτηδεύει καὶ μεθοδεύεται παντοῖα· περικόπτει τὰ ὑφ' ἑαυτοῦ ἢ ὑπ' ἄλλου πρότερον εἰρημένα, παρενεῖρει ἐπιτηδείως ἄλλα οὐδαμῶς προειρημένα καὶ γράφει διὰ κυρτῶν ἢ παχέων γραμμάτων τὰς λέξεις μόνον ὡς θεωρεῖ ἐπι-

κουρούσας εἰς τὴν σαφιστείαν αὐτοῦ, πειρώμενος διὰ τῆς τερθρείας αὐτοῦ νὰ ἐξαπατήσῃ καὶ παραπλανήσῃ τοὺς ἀναγνώστας, οὓς φαίνεται ἀφελῶς ὑπολαμβάνων τελείους Ἀβδηρίτας.

Εἰπὼν ὁ Βορέας «Τὴν τοῦ Aug. Comte φιλοσοφίαν, ἣτις παραιτουμένη τὴν μεταφυσικὴν καὶ μόνην¹ ἐγκρίνουσα τὴν ἐμπειρίαν πειρᾶται ἐκ τῶν δεδομένων τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν νὰ μορφώσῃ τινὰ περί κόσμου θεωρίαν, τὸν Positivismus δηλὸν ὅτι, ἐκάλεσαν οἱ παρ' ἡμῖν θετικισμὸν κλ.», ἐρωτᾷ «**Ἀλλὰ πρῶτον δύναται νὰ ὀνομασθῇ θετικὴ ἢ τοῦ Comte φιλοσοφία, ἥτις εἶναι μάλιστα ἀρνητικὴ² ;** Ἡ τοῦ Κοντίου (ἢ Κομτίου) αἵρεσις, ἢ Κοντιακὴ φιλοσοφία ὀφείλομεν μᾶλλον νὰ λέγωμεν..... Ὄρθως δὲ θὰ εἶχε καὶ τὸ ἢ τοῦ Κοντίου ἐμπειρικὴ φιλοσοφία..... **Καὶ ἂν ἐπικρατήσῃ ἡ γνώμη, ὅτι ἢ τοῦ Comte φιλοσοφία δεόν νὰ ὀνομάζηται θετικὴ³,** ὡς παρὰ τῷ ἀρχηγῷ τῆς σχολῆς, ἀνάγκη νὰ λέγωμεν θετικὴ φιλοσοφία, σχολὴ κλ.».

Ἄλλ' ὁ Βορέας ἐρωτῶν «**δύναται νὰ ὀνομασθῇ θετικὴ ἢ τοῦ Comte φιλοσοφία ἥτις εἶναι μάλιστα ἀρνητικὴ ;**» καὶ κατωτέρω λέγων «**Καὶ ἂν ἐπικρατήσῃ ἡ γνώμη ὅτι δεόν νὰ ὀνομάζηται θετικὴ**», εἰάν τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐρωτώμενα καὶ λεγόμενα ἔχωσί τινα νοῦν, οὐδὲν ἄλλο σαφῶς ἀποφαίνεται ἢ ὅτι ἢ τοῦ Comte φιλοσοφία εἶναι **οὐχὶ θετικὴ, ἀλλὰ μάλιστα ἀρνητικὴ** καὶ ὅτι **ἀρνητικὴ** οὐσα δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἐπικρατήσῃ ἢ γνώμη ὅτι δεόν νὰ ὀνομάζηται θετικὴ, ἀλλ' ἄλλως πως, ἦται ἢ τοῦ Κοντίου αἵρεσις ἢ ἢ τοῦ Κοντίου ἐμπειρικὴ φιλοσοφία. Ἐρωτῶμεν λοιπὸν πάντα ἀπροκατάληπτον ἀναγνώστην τί ἄλλο συνάγεται ἐκ τῶν τοῦ Βορέα λόγων ἢ τοῦτο τὸ θαυμάσιον: τοῦ Comte ἢ φιλοσοφία

¹ Ἀπὸ τῆς λέξεως ταύτης μέχρι τῆς λέξεως θεωρίαν γράφει ὁ Βορέας διὰ παχέων γραμμάτων ἐν τῇ Β' ἐπιθέσει αὐτοῦ (σελ. 33).

² Τὴν ὅλην ταύτην ἐρώτησιν ὁ Βορέας γράφει ἐν τῇ Β' ἐπιθέσει αὐτοῦ διὰ τῶν συνήθων γραμμάτων, νομίζων ἀφελῶς ὅτι δὲν θὰ ἐπιστήσῃ τὸν νοῦν ὁ ἀναγνώστης εἰς αὐτάς. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἀλλαχοῦ καλεῖ οὗτος τὸν Comte ἀδιστάκτως ἀρχηγὸν τῆς θετικῆς φιλοσοφίας (Ἄνδρῶν ἐπιφ. μίμησις σελ. 3).

³ Ταῦτα ὁ Β. ἐν τῇ Β' ἐπιθέσει αὐτοῦ (σελ. 33) διὰ συνήθων γραμμάτων, διότι δὲν συμφέρουσιν αὐτῷ, τούναντίον δὲ ὀλίγον ἀνωτέρω ἔγραψε διὰ παχέων τὰς λέξεις ἢ τοῦ Κοντίου ἐμπειρικὴ φιλοσοφία.

ὡς οὕτως οὐχὶ θετικὴ, ἀλλ' ἀρνητικὴ ὀρθῶς ἔχει νὰ ὀνομάζεται «ἡ τοῦ Κομτιου ἐμπειρικὴ φιλοσοφία» Ἀλλ' ὅμως τί τολμᾷ νὰ γράφῃ ὁ χρηστὸς Βορέας (σελ. 33); «Εἶπομεν δ' ὡς ἕκαστος βλέπει, ὅτι ἡ τοῦ Comte φιλοσοφία ὀρθότερον θὰ εἶχε νὰ ὀνομάζεται ἐμπειρικὴ, οὐχὶ δὲ θετικὴ, ἐπειδὴ πᾶσα φιλοσοφία εἶναι θετικὴ ἅμα καὶ ἀρνητικὴ!». Ὁ Βορέας διαρρήδην ἐν τῇ βιβλιοκρισίᾳ αὐτοῦ εἶπε (σελ. 14 κ.έ.) καὶ ἐν τῇ Β'. ἐπιθέσει αὐτοῦ ἐπανελάβεν ὅτι ἡ τοῦ Comte φιλοσοφία εἶναι οὐχὶ θετικὴ, ἀλλ' ἀρνητικὴ καὶ διὰ τοῦτο ὀνομαστὴ ἐμπειρικὴ, ἔπειτα δὲ ὀλίγον κατωτέρω διαψεύδων ἄνευ δισταγμοῦ ἑαυτὸν λέγει, ὅτι δὲν εἶπε ταῦτα, ἀλλ' εἶπε ὅτι πᾶσα φιλοσοφία εἶναι θετικὴ ἅμα καὶ ἀρνητικὴ, ἐν ᾧ ἐκ τοῦ ἐρωτήματος ἐκείνου τοῦ Βορέα συνάγεται σαφέστατα, ὅτι ἡ τοῦ Comte φιλοσοφία δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ θετικὴ, ὡς οὕτως ἀρνητικὴ! Ἄρά γε ὁ ταῦτα τολμῶν νὰ ψευδολογῇ, Βορέα, αἰσχύνεται ἑαυτόν; Τὸ ὅτι πᾶσα φιλοσοφικὴ διδασκαλία εἶναι θετικὴ ἅμα καὶ ἀρνητικὴ, ἠγνόει ὁ Βορέας καὶ τὴν ἄγνοιαν ταύτην κατεδείξαμεν ἐν τῇ ἀπαντήσει ἡμῶν παραδείγματα μεταχειρισθέντες τὸν τε ἰδανισμόν (τὸ παράδειγμα ἀναμασᾶται καὶ ὁ Β. μετονομάζων τὸν ἰδανισμόν ἰδεολογίαν!), ὅστις καὶ τίθησὶ τι (τὴν ἐκ τῶν προτέρων γνῶσιν) καὶ ἀρνεῖται (τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων γνῶσιν), καὶ τὴν μάλιστα ἀρνητικὴν διδασκαλίαν τῶν σκεπτικῶν, ἧτις καὶ αὐτὴ τίθησὶ τι, τὴν σκέψιν αὐτήν. Τῆς δ' ἀγνοίας ταύτης ἐπιγέννημα εἶναι καθ' ὅλου τὸ περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Comte τεράστιον Βορεακὸν μελέτημα, ἐν ᾧ ἐν καὶ μόνον ὁ Β. διώκει, πῶς νὰ περιτορνεύσῃ καὶ ἐπικομφεύσῃ ἑλληνιστὶ τὸ ὄνομα τοῦ Comte καὶ νὰ λέγῃ ὁ Κομτιος καὶ ὁ Κομίτιος καὶ οἱ Κομτιακοὶ καὶ οἱ Κομιτιακοὶ· φεύγων δὲ τὸν θετικισμόν ὡς ὄνομα μοχθηρὸν, μοχθηρότατα ὑπ' ἀγνοίας διαστρέφει καὶ συμφύρει τὰ πράγματα, καὶ τὸ χεῖριστον, ἀπολογούμενος ψεύδεται!

Ὁ Βορέας ἐν τῇ βιβλιοκρισίᾳ αὐτοῦ (σελ. 13 κ.έ.) ἔγραψε τάδε· «Καὶ τοὺς ὄρους ἐμπειρισμὸς καὶ ἐμπειρισταὶ οὐδεὶς ὑπάρχει ὅστις θὰ ἐγκρίνῃ. Λέγουσιν οἱ ἀλλοδαποὶ Emprismus τὸ φιλοσόφημα ὃ τὴν ἐμπειρίαν νομίζει τῆς γνώσεως ρίζαν καὶ ἀρχὴν καὶ Empiristen τοὺς τούτου ὀπαδοὺς, μετέγραψκν δὲ καὶ ἄλλοι τὸν ὄρον ἐμπειρισμὸς καὶ ἐμπειριστὰς τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ εἶπον. Ἀλλ' ἡμεῖς τοῖς κανόσι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης στοιχοῦντες ὀφείλομεν μᾶλλον νὰ λέγωμεν ἢ ἐμ-

πειρία (πρβλ. ἡ σκέψις, ἡ ἐποχή)». Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται κατὰ δῆλον, ὅτι ὁ Empirismus δέον κατὰ Βορέαν νὰ λέγηται ἑλληνιστὶ ἐμπειρία καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ ὑπ' αὐτοῦ δεδομένος ὀρισμὸς τοῦ ξενικοῦ ὄρου Empirismus ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπειρία. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡμεῖς ἐγράψαμεν ἐν τῇ ἀπαντήσει ἡμῶν (σελ. 13)· «Τὸν ὄρον Empirismus. . . . ὀφείλομεν κατὰ Βορέαν νὰ λέγωμεν ἐμπειρίαν. Ἄλλὰ καθ' ὃν τρόπον ὀρίζει οὗτος τὸν Empirismus προκύπτει ὁ πρωτότυπος ὀρισμὸς· «ἐμπειρία εἶναι τὸ φιλοσόφημα ὃ τὴν ἐμπειρίαν νομίζει ρίζαν καὶ ἀρχὴν τῆς γνώσεως». Ὁ δὲ Βορέας ἐν τῇ Β' ἐπιθέσει αὐτοῦ (σελ. 34) μετὰ καπηλικοῦ ἤθους ἀπολογούμενος παρὰ τίθησι καὶ τὰ ὑφ' ἡμῶν γεγραμμένα, ὑπερικόπτων τὴν κεφαλὴν, ἦτοι τὰς πρώτας λέξεις: «Τὸν ὄρον Empirismus ὀφείλομεν κατὰ Βορέαν νὰ λέγωμεν ἐμπειρίαν», καὶ τὰ ὑφ' ἐχυτοῦ γεγραμμένα, περιαιρῶν τοὺς πόδας, ἦτοι τὰς τελευταίας λέξεις: «Ἄλλ' ἡμεῖς τοῖς κανόσι τῆς ἑλληνικῆς στοιχοῦντες ὀφείλομεν μᾶλλον νὰ λέγωμεν ἢ ἐμπειρία (πρβλ. ἡ σκέψις, ἡ ἐποχή)». Ταχυδακτυλουργικώτατα, φίλε Βορέα! Ἐὰν δ' ὁμῶς ἀναγνωσθῶσιν ἀκέραιαι ἀμφοτέραι αἱ περικοπαί, ἡ ἐμὴ καὶ ἡ τοῦ Βορέα, ὅπως ἀνωτέρω παρετέθησαν, τίς δὲν βλέπει προκύπτοντα τὸν θυμάσιον Βορεακὸν ὀρισμὸν: «ἐμπειρία εἶναι τὸ φιλοσόφημα ὃ τὴν ἐμπειρίαν νομίζει ρίζαν καὶ ἀρχὴν τῆς γνώσεως;». Ἴδου εἰς τίνας ἀτόπους καὶ πλημμελεῖς ὀρισμοὺς ἄγει πάντοτε ἢ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσση χρήσις ἀφηρημένων οὐσιαστικῶν (ἐμπειρία, ἀνάγκη, ἐλευθερία κλ.) πρὸς δήλωσιν φιλοσοφικῶν θεωριῶν! Ἄλλ' ἢ ταχυδακτυλουργικὴ στρέβλωσις τῶν ἀλλοτρίων καὶ ἡ ἀσύστολος διαστροφή τῶν ἰδίων λόγων, ἡ κατὰ φωρος λογοκλοπία, τὰ δικολαδικὰ σκέμματα καὶ ἡ ψευδολογία, πάντα ταῦτα τὰ γνωρίσματα ἐπικουρούμενα ὑπὸ τῆς συνοίκου μεγαλαυχίας καὶ ἀγροικίας εἶναι ἴδια ἀνθρώπου θεολόγου ἐπαγγελλομένου, ὅτι εἶναι ὁ ἐν τῇ νέᾳ Ἑλλάδι ἀναμενόμενος Μεσσίας τῆς φιλοσοφίας; εἶναι τέλος ἴδια ἀνθρώπου ἑαυτὸν αἰσχυνομένου;

Πρὸς τοιοῦτον ἄνθρωπον, ἀφ' οὗ ἄπαξ ἀπήντησα ἀνασκευάσας τὰς ἀνυποστάτους ἐπικρίσεις αὐτοῦ, ἔπρεπε ν' ἀντιτάξω περιφρονητικὴν σιωπὴν. Ἐνόμισα δ' ὁμῶς, ὅτι προκληθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ἐκ δευτέρου ἔστω καὶ διὰ τοῦ βλαύσου ἐκείνου τρόπου, ὄφειλον σεβόμενος τοὺς ἀναγνώστας ν' ἀπαντήσω καὶ αὐτίς, διεξερχόμενος ἐκτενέστερον καὶ σαφέστερον τὰ ἐν τῇ πρώτῃ ἀπαντήσει μου ἐκτεθειμένα.

ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ

Σελ. 11 και 28 ἀντὶ Neumann γρ. Meumann
» 14 στ. 15 κατ. » τὰ πηδήματα » τὸ πηδήμα
» 23 στ. 15 κατ. » μετὰ τὴν λ. θαυμασίων » σου.